

Πρόλογος: Η καταγωγή ενός όρου

Three may keep a secret, if two of them are dead.

Βενιαμίν Φρανκλίνος¹

*Για κάθε περίπλοκο πρόβλημα υπάρχει μια λύση
που είναι καθαρή, απλή και λάθος.*

Χ.Λ. Μένκεν

Ο όρος «θεωρία συνωμοσίας» φαίνεται ότι χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά στις ΗΠΑ του ύστερου 19ου αιώνα και, στην αρχή τουλάχιστον, δεν είχε υποτιμητική χροιά. Τότε ακόμα σήμαινε έγκυρες υποθέσεις εργασίας που αφορούσαν, φερ' ειπείν, αστυνομικές υποθέσεις, από αυτές που εξάπτουν τη φαντασία: «Ο ντετέκτιβ Χ του αστυνομικού τμήματος Νέας Υόρκης διατύπωσε την ακόλουθη θεωρία συνωμοσίας που αφορά τους φόνους της 22ης οδού...». Στη θεωρητική και επιστημονική συζήτηση, την ορολογία «θεωρία συνωμοσίας» εισήγαγε για πρώτη φορά ο Καρλ Πόπερ² το 1935. Όπως θα δούμε, μπορεί κανείς να κάνει σημαντική κριτική στα γραφτά του, ακόμα και στο μέγεθος της υποτιθέμενης επιρροής του στους κατοπινούς. Ωστόσο, στοιχείο αυτής της επιρροής είναι σαφώς ότι βοήθησε στην υιοθέτηση από τον δημόσιο λόγο της υποτιμητικής χροιάς που έχει πλέον σήμερα ο όρος. Ο Πόπερ, όπως και οι σημερινοί «διαψευστής» (debunkers, αυτοί που καταρρίπτουν τις θεωρίες συνωμοσίας), είναι ιδιαίτερα επικριτικός και πιστεύει ότι οι θεωρίες συνωμοσίας καθόλου και ποτέ δεν θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη. Ο Πόπερ υποτίθεται ότι

1. «Τρεις κρατάνε μυστικό, αν οι δύο έχουν πεθάνει». Franklin 1735.

2. Popper 2002, 10.

καθόρισε κριτήρια για να ξεχωρίζει τι είναι θεωρία συνωμοσίας και τι όχι, αλλά στην πραγματικότητα τα κριτήριά του δεν έχουν μεγάλη χρησιμότητα στην πράξη.

Όπως κι αν έχει, η θεωρία αυτή του Πόπερ δεν φαίνεται να έπεισε τον «κοινό νο», που εξακολουθεί να πιστεύει σε θεωρίες συνωμοσίας (όπως κι αν ορίζονται αυτές), θεωρίες οι οποίες συνεχίζουν να δημιουργούνται με αφορμή ανεξήγητα, περίπλοκα ή απλώς παράξενα γεγονότα. Από το ποιος ακριβώς είναι υπεύθυνος για την επίθεση στους Δίδυμους Πύργους μέχρι τη σχέση του Τζωρτζ Σόρος³ και του Μπιλ Γκέιτς με οτιδήποτε συμβαίνει, από τα εμβόλια μέχρι τη μετανάστευση, υπάρχει τουλάχιστον μία θεωρία συνωμοσίας στην οποία μπορεί να πιστέψει ο καθένας – σύμφωνα με έρευνες κοινής γνώμης στις ΗΠΑ, κάθε Αμερικανός πιστεύει σε τουλάχιστον μία.⁴ Μάλιστα, δεν είναι λίγοι αυτοί που ενδεχομένως πιστεύουν σε περισσότερες από μία (και όχι μόνο στις ΗΠΑ, όπως δείχνουν αντίστοιχες έρευνες και στην Ελλάδα⁵). Είναι όμως εξίσου ενδιαφέρον πως, παρά το ότι υπάρχουν πλέον περισσότερες θεωρίες από ποτέ, κατά τα φαινόμενα η πίστη σε θεωρίες συνωμοσίας δεν έχει αυξηθεί με τα χρόνια.⁶

Οι θεωρίες εξελίσσονται ανάλογα με την επικαιρότητα. Μόνο τα τελευταία χρόνια και μόνο στις ΗΠΑ, αφήνοντας στην άκρη τις διαχρονικά δημοφιλείς, όπως τις θεωρίες για το ποιος δολοφόνησε τον Κένεντι, έχουμε τις θεωρίες για τους Δίδυμους Πύργους (που οι οπαδοί της λέγονται truthers), τους οποίους διαδέχτηκαν οι Obama Birthers (όσοι πιστεύουν ότι ο Μπαράκ Ομπάμα δεν γεννήθηκε στις ΗΠΑ και δεν είχε δικαίωμα να θέσει υποψηφιότητα για πρόεδρος), κατόπιν η θεωρία για τους Ρώσους χάκερ του 2016 που επηρέασαν τις εκλογές προς όφελος του Ντόναλντ Τραμπ και, τελικά, το Pizzagate που εξελίχθηκε σε QAnon και οδήγησε στη θεωρία της νοθείας στις εκλογές του 2020, σε συνδυασμό με διάφορες θεωρίες συνωμοσίας που δημιουργήθηκαν για να «εξηγήσουν» την πανδημία του κορωνοϊού.

Υπάρχει η εντύπωση ότι ζούμε στην εποχή των θεωριών συνωμοσίας. Αυτό, εν μέρει τουλάχιστον, οφείλεται στην υπερέκθεση των θεωριών αυτών από τα μέσα, τόσο τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, όσο και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, το ίντερνετ. Οι εμπειρικές

3. Ο Σόρος είχε διατελέσει στο πανεπιστήμιο μαθητής του Πόπερ. Τυχαίο;

4. J. E. Uscinski 2020.

5. Gemenis 2020. Επίσης, εφημερίδα *Τα Νέα*, 24 Ιουλίου 2021, «Έρευνα: Σχεδόν το 16% των Ελλήνων πιστεύει στη θεωρία συνωμοσίας του 5G».

6. J. Uscinski κ.ά. 2022.

έρευνες δείχνουν ότι η πραγματική διάδοση των θεωριών αυτών δεν έχει μεγαλώσει και ότι το ίντερνετ, αν παίζει κάποιο ρόλο, αυτός είναι να αντικαθιστά άλλους πιο άμεσους τρόπους επικοινωνίας, όπως τη διάδοση από στόμα σε στόμα. Στα ηλεκτρονικά μέσα, αντίθετα με την προφορική επικοινωνία, αφήνουν πίσω τους ηλεκτρονικά ίχνη στον παγκόσμιο ιστό, μένουν καταγεγραμμένες και μια απλή αναζήτηση τις επαναφέρει στην επιφάνεια. Οι θεωρίες δηλαδή που θα χάνονταν αν έμεναν στον προφορικό λόγο σωρεύονται στο ίντερνετ, εντείνοντας την αίσθηση ότι οι οπαδοί τους έχουν πολλαπλασιαστεί.⁷

Αν υπάρχει όμως ένας τομέας όπου οι θεωρίες συνωμοσίας έχουν πραγματικά πολλαπλασιάσει την επιρροή τους τα τελευταία χρόνια, αυτός είναι ο τομέας της ακαδημαϊκής έρευνας. Τμήματα κοινωνιολογίας, πολιτικών επιστημών και –όλο και πιο πολύ– ψυχολογίας, ρίχνουν το βάρος τους στη μελέτη, κατηγοριοποίηση, ακόμα και αντιμετώπιση του φαινομένου, με αποτέλεσμα η σχετική βιβλιογραφία να έχει γνωρίσει εκθετική αύξηση τα τελευταία λίγα χρόνια. Στα επόμενα κεφάλαια θα προσπαθήσουμε, αφού επισκοπήσουμε εν συντομία αυτή την επιστημονική βιβλιογραφία, να κατηγοριοποιήσουμε τις θεωρίες συνωμοσίας, προσπαθώντας να διευκρινίσουμε την ιστορία και τα αίτια της καταγωγής τους και την πολιτική πρωτίστως σημασία τους.

Γενικά μιλώντας, οι θεωρίες συνωμοσίας είναι πάντα πολιτικές. Ακολουθούν μια πολιτική λογική βασισμένη συχνά στην έννοια του «εσωτερικού εχθρού». Γεννιούνται αυθόρμητα, ειδικά κατά τη διάρκεια κρίσεων, σε αδυνατισμένα ή ευάλωτα στρώματα των κατώτερων τάξεων και αποτελούν ένα είδος ιδεολογικής ασπίδας κατά των φαντασιακών κινδύνων που απειλούν την κοινότητα. Ο «κίνδυνος» (οι Εβραίοι, οι μετανάστες, οι μασόνοι, οι σατανιστές κλπ.) προσωποποιεί συνήθως βαθιά αντιδραστικά ιδεολογήματα, έτοιμα για χρήση από τα πιο αντιδραστικά κομμάτια της πολιτικής και οικονομικής ελίτ. Με άλλα λόγια, στην πραγματικότητα οι λαϊκές αυτές θεωρίες συνωμοσίας αποτελούν αντανάκλαση του κυρίαρχου λόγου, συχνά (αλλά όχι πάντα) όπως φαίνεται μέσα από ένα ακροδεξιό φίλτρο.

Παρ' όλα αυτά, στη βασική λογική των θεωριών συνωμοσίας ενυπάρχει η αντιπολίτευση στην εκάστοτε εξουσία, έστω και μασκαρεμένη ή σφετερισμένη. Ακόμα και στις πιο αντιδραστικές τους μορφές, οι φερόμενες ως συνωμοσίες δεν σχεδιάζονται από τους φτωχούς και τους αδύναμους. Οι συνωμότες ανήκουν πάντα σε κάποια παντοδύναμη μυστική οργάνωση που είναι μια αντανάκλαση, μια υποκατάσταση ή μια

7. van Prooijen και Douglas 2017.

συνεκδοχική μορφή της πραγματικής εξουσίας. Ο βαθύτερος φόβος ή το μίσος που εκφράζει η θεωρία είναι ο φόβος και το μίσος του κοινωνικά κατώτερου απέναντι στον κοινωνικά ανώτερο. Βέβαια, η λειτουργία της θεωρίας συνωμοσίας είναι να αποκρύπτει την πραγματική αιτία των συναισθημάτων αυτών –τις ανισότητες⁸–, να προσωποποιεί το φόβο και το μίσος, και να τα ανακατευθύνει σε στόχους που δεν είναι επικίνδυνοι για την καθεστηκυία τάξη. Αντί να στοχοποιηθούν συνεκδοχικά οι πολιτικές που προκαλούν τις ανισότητες και τις αδικίες, στοχοποιούνται οι Εβραίοι, αντί να στοχοποιηθεί η κοινωνική λειτουργία του κεφαλαίου εν γένει, στοχοποιείται το κεφάλαιο συγκεκριμένα στο πρόσωπο του Σόρος που φέρνει μετανάστες οι οποίοι μας παίρνουν τις δουλειές κλπ.

Υπάρχουν βέβαια πολλά «δύσκολα» ερωτήματα που σχετίζονται με τις θεωρίες συνωμοσίας, αλλά ίσως όλα να συμπυκνώνονται σε ένα και μόνο: Πρέπει όντως να περιοριστούν και να διαψευστούν οι θεωρίες συνωμοσίας και πρέπει να πειστούν οι οπαδοί τους ότι έχουν λάθος, όπως διακηρύσσει ο κυρίαρχος λόγος; Θα προσπαθήσουμε να δείξουμε ότι το ερώτημα αυτό δεν έχει απάντηση – και όχι μόνο επειδή δεν είναι σωστά διατυπωμένο. Γιατί, πρώτα από όλα, θα πρέπει να καθορίσει κανείς το *ποιος* οφείλει να ελέγξει, *ποιος* οφείλει να περιορίσει τις θεωρίες – και με *ποιον τρόπο*. Μετά θα πρέπει να μας πει *ποιες* είναι οι θεωρίες συνωμοσίας που πρέπει να περιοριστούν και *γιατί* είναι λάθος. Δεν είναι λίγες οι φορές που διάφορες θεωρίες συνωμοσίας, τις οποίες ο κυρίαρχος λόγος επιχείρησε να καταρρίψει, αποδείχτηκαν ύστερα από καιρό αληθείς. Το φαινόμενο του θερμοκηπίου, οι κίνδυνοι του καπνίσματος, η τρύπα του όζοντος, πολλά «θαυματουργά» φάρμακα που πήραν άδεια κυκλοφορίας παρά τις αντιρρήσεις των «συνωμοσιολόγων», για να αποδειχτεί τελικά ότι ήταν επικίνδυνα, διάφορες συνωμοσίες μυστικών υπηρεσιών κατά κινημάτων ή κοινωνικών ομάδων (για να μην αναφέρουμε το σκάνδαλο Γουστεργκέιτ), ήταν όλα αληθινά, παρά το ότι αρχικά οι αρμόδιες αρχές ισχυρίστηκαν ότι δεν ήταν παρά φαντασιοπληξίες συνωμοσιολόγων.

Ένα άλλο σημείο που δυσκολεύει την κατηγοριοποίηση είναι η αμιγώς πολιτική φύση των θεωριών συνωμοσίας. Στα επόμενα θα ισχυριστούμε ότι οι σύγχρονες συνωμοσιολογίες έχουν γενετική σχέση με την πολιτική δεξιά, όπως αυτή αναδύθηκε από τη Γαλλική Επανάσταση. Όμως, και παρά το γεγονός ότι ο ακροδεξιός λόγος είναι πάντα απροσημάτιστα συνωμοσιολογικός, έχοντας διαρκώς στο στόχαστρό του

8. Jetten, Peters, και Casara 2022. Mijs 2021.

τον «Άλλο» ο οποίος υποτίθεται ότι συνωμοτεί εναντίον «μας», και ο αριστερός λόγος δεν παύει να βασίζεται συχνά σε θεωρίες συνωμοσίας (καμιά φορά παιδαριώδεις) για να εξηγήσει τα πράγματα, ακόμα και όταν είναι διαθέσιμες άλλες, βαθιές και ικανοποιητικές, επεξεργασίες.

Πόσο επικίνδυνες είναι οι θεωρίες συνωμοσίας; Από τη μια υπάρχει το αναμφισβήτητο γεγονός της πρόκλησης μεμονωμένων περιστατικών βίας, με θύματα συνήθως αδύναμους και αθώους, μετανάστες, περαστικούς που βρέθηκαν σε βομβιστικές ενέργειες, μαθητές σε αμερικανικά σχολεία. Αλλά είναι περισσότερο επικίνδυνες όταν καταφέρνουν να κερδίσουν ευρύτερες συναινέσεις, τόσο σε δημοκρατικά όσο, όμως, και σε δικτατορικά καθεστώτα. Οι περισσότερες δικτατορίες έχουν επιβάλει κάποια συναίνεση σε τμήματα του πληθυσμού επειδή «η πατρίς κινδυνεύει από (φανταστικούς) συνωμότες». Από την άλλη μεριά, τέτοια περιστατικά έχουν παρουσιαστεί και σε δημοκρατίες, αρκεί να υπάρξει μια κάπως «ευφάνταστη» κυβέρνηση η οποία έχει όντως την υποστήριξη κάποιων μερίδων του κεφαλαίου.

Η κυρίαρχη αντίληψη για τα πράγματα είναι ότι τα παραπάνω δεν είναι παρά μια ακόμα θεωρία συνωμοσίας: ότι οι πλούσιοι δεν έχουν περισσότερη εξουσία, ότι δεν ζούμε σε άνισα πολιτεύματα που στην κορυφή τους στέκεται μια αριθμητικά μικρή τάξη (η αστική), και ότι τέλος πάντων, ακόμα κι αν είναι έτσι, οι πλούσιοι είναι πλούσιοι γιατί δούλεψαν, πάλεψαν και κέρδισαν ό,τι κέρδισαν με την αξία τους, ενώ οι αποκάτω είναι αποκάτω επειδή δεν μπόρεσαν να εκμεταλλευτούν τις ευκαιρίες που τους δίνει το σύστημα για να πλουτίσουν και να κυβερνήσουν, επειδή είναι, κατά κάποιον τρόπο, γεννημένοι να είναι κατώτεροι.

Στα επόμενα θα προσπαθήσουμε να αποδείξουμε ότι, αν υπάρχει μια θεωρία συνωμοσίας από την οποία προέρχονται όλες οι υπόλοιπες, αυτή είναι ακριβώς η κυρίαρχη αντίληψη, που βλέπει τις ταξικές διαφορές ως δικαιολογημένες και σωστές. Είναι μια κοσμοθεωρία που θα την πούμε «Κρατική Θεωρία Συνωμοσίας» και που ρόλος της είναι η διατήρηση της κοινωνικής ειρήνης σε ένα σύστημα που στην καρδιά του είναι και θα παραμείνει ανειρήνευτο.

Συνωμοσίες και θεωρίες συνωμοσίας: η προϊστορία

Μήπως η μαγική σκέψη –αυτή η «γιγάντια παραλλαγή στο θέμα της αρχής της αιτιότητας», όπως είπαν ο Hubert και ο Mauss– δεν συμβαίνει να διακρίνεται από την επιστήμη, όχι τόσο εξ αιτίας της άγνοιας ή της περιφρόνησής της προς την αιτιοκρατία, αλλά κυρίως εξαιτίας της απαίτησής της για μια αιτιοκρατία αυταρχικότερη και περισσότερο αδιάλλακτη, την οποίαν η επιστήμη μπορεί, επί πλέον, να την κρίνει παράλογη και βεβιασμένη;
Κλωντ Λεβί-Στρως¹

Το 63 π.Χ. η Δημοκρατία της Ρώμης έπνεε τα λοίσθια.² Ο πατρίκιος συγκλητικός Λεύκιος Σέργιος Κατιλίνας, αποποιούμενος την ευγενική του καταγωγή, επιχείρησε να συμμαχήσει με τα καταχρεωμένα πληβειακά στρώματα (όντας καταχρεωμένος και ο ίδιος) και να ανατρέψει το κατ' όνομα δημοκρατικό αλλά στην πραγματικότητα ολιγαρχικό καθεστώς, χαρίζοντας τα χρέη στους φτωχούς και απαλλοτριώνοντας τις περιουσίες των πλουσίων. Η συνωμοσία αυτή –γιατί έτσι ονομάστηκε, *coniuratio Catilinae*, «συνωμοσία του Κατιλίνα»– αποκαλύφθηκε εγκαίρως από το θεμέλιο αυτό της καθεστηκυίας τάξης (*status quo*) και της παραδοσιακά

1. Lévi-Strauss 1977, 108.

2. Δεν θα εξετάσουμε ούτε καν εν παρόδω τη χρήση των θεωριών συνωμοσίας από την αθηναϊκή δημοκρατία και γενικά τον κλασικό και ελληνιστικό κόσμο. Βλ. σχετικά Roisman 2006. Για το θάνατο του βασιλιά των Σπαρτιατών Κλεομένη, που από τα αρχαία χρόνια αποτέλεσε πηγή θεωριών συνωμοσίας για το αν ήταν δολοφονία, βλ. Πίνη 2021.

αυστηρής ηθικής των Ρωμαίων, τον Κικέρωνα, ο οποίος διατηρούσε ένα εκτεταμένο μυστικό δίκτυο σπιούνων στην πόλη, μεταξύ των οποίων και η Φουλβία, ερωμένη ενός από τους συνωμότες. Αν και δεν μας είναι απολύτως κατανοητό πώς αυτό το δίκτυο ήταν συμβατό με την παραδοσιακά αυστηρή ρωμαϊκή ηθική, πάντως η δράση του επέτρεψε στον Κικέρωνα να μάθει αμέσως τα της συνωμοσίας και έτσι να καταγγείλει τις ανατρεπτικές προθέσεις των συνωμοτών στη Σύγκλητο, με τον περίφημο εκείνο λόγο που έμεινε στην ιστορία της ηθικής, λόγο που περιείχε και το διάσημο «Ο tempora o mores» («Ω καιροί, ω ήθη!»). Μόνο ένας συγκλητικός υπερασπίστηκε τον Κατιλίνα, ο νεαρός Ιούλιος Καίσαρας. Οι κακές γλώσσες έλεγαν ότι συμμετείχε κι αυτός στη συνωμοσία. Η ψήφος πάντως του Ιούλιου δεν ήταν, φυσικά, αρκετή και ο Κατιλίνας καταδικάστηκε ερήμην. Πέθανε πολεμώντας ηρωικά μαζί με τους συντρόφους του κατά των λεγεώνων που η Σύγκλητος έστειλε εναντίον του. Το νήμα της ζωής του Καίσαρα, του οποίου η καριέρα άνοιξε με μια συνωμοσία, έμελε να κοπεί χρόνια αργότερα από μαχαίρια στα χέρια άλλων συνωμοτών, αλλά αυτή η πιο διάσημη συνωμοσία στην παγκόσμια ιστορία δεν θα μας απασχολήσει εδώ.

Οι νικητές γράφουν την ιστορία: Σύμφωνα με αυτήν, η πλέμπα³ της Ρώμης είχε έναν και μόνο έναν εχθρό, τον Κατιλίνα, που ήταν ανήθικος και διεφθαρμένος και καθόλου δεν ενδιαφερόταν για τα πλήθη των φτωχών, που τα παράσερνε με τα ευφραδή ψέματά του. Τη συνωμοσία την είχε εξυφάνει για δικούς του λόγους (να γίνει βασιλιάς της Ρώμης) και όχι δήθεν για την εγκαθίδρυση πραγματικής δημοκρατίας. Ο (όχι ακριβώς αντικειμενικός) Σαλλούστιος, που έζησε τα γεγονότα και έγραψε το *Catilinae Coniuratio*, αφού περιγράφει με τα μελανότερα χρώματα την ανηθικότητα αυτή και αφού δίνει άπειρα παραδείγματα των εγκλημάτων που είχε διαπράξει ο διεφθαρμένος εγκληματίας, προσθέτει, όταν φτάνει στον μυστικό όρκο που έδωσαν οι συνωμότες:⁴

Υπήρξαν κάποιοι που είπαν ότι ο Κατιλίνας, αφού τελείωσε το λόγο του και θέλοντας να δέσει τους συνενόχους του με ενοχή στον όρκο τους, τους μοίρασε σε κύπελα το αίμα ενός ανθρώπου, ανακατωμένο με κρασί· και ότι, μετά από το συνηθισμένο σε τέτοιες τελετές ανάθεμα, αφού όλοι το δοκίμασαν, τους αποκάλυψε το γεγονός. Και αυτοί συμπέραναν ότι το έκανε αυτό ώστε να δεθούν πιο στενά μεταξύ

3. Η λέξη «πλέμπα» προέρχεται από το ιταλικό pleb(e), το οποίο προέρχεται από το λατινικό plebs-is (πληβείος) το οποίο μάλλον προέρχεται από το ελληνικό «πλήθος».

4. Sallustius 1919, κεφ. XXII.

τους, γνωρίζοντας ο ένας για τον άλλον μια τέτοια φρικαλεότητα. Αλλά πάλι, άλλοι πίστευαν ότι αυτή η αφήγηση (και πολλές ακόμα) ήταν εφευρήματα προσώπων που υπέθεταν ότι το μίσος (*invidia*) για τον Κικέρωνα, μίσος που προέκυψε αργότερα, θα μετριαζόταν αν στους ήδη νεκρούς συνωμότες καταλογιζόταν μια τέτοια τεράστια ενοχή. Τα στοιχεία που έχω συλλέξει προς υποστήριξη αυτής της κατηγορίας είναι δυσανάλογα λίγα σε σχέση με το μέγεθός της.

Η κατηγορία ότι ο Κατιλίνας έπινε ανθρώπινο αίμα μπορεί να είναι πολύ σοβαρή και οι αποδείξεις δυσανάλογα λίγες ακόμα και για τον Σαλλούστιο, όμως ήταν μια κατηγορία που θα άντεχε στη δοκιμασία του χρόνου για όσους θα κατηγορούνταν ως συνωμότες στους αιώνες που θα ακολουθούσαν. Αλλά αν στην περίπτωση του Κατιλίνα υπήρχε όντως μια συνωμοσία,⁵ η μεγάλη πυρκαγιά του 64 μ.Χ. που έκαψε τις εκτεταμένες ξύλινες φτωχογειτονιές της Ρώμης δεν ξέρουμε αν οφειλόταν σε ατύχημα ή ήταν αποτέλεσμα συνωμοσίας. Γιατί αυτό ισχυριζόταν η φήμη (σήμερα θα τη λέγαμε θεωρία συνωμοσίας) που διαδόθηκε τόσο γρήγορα όσο και οι φλόγες: ότι δηλαδή ο Νέρων (ο οποίος δεν βρισκόταν στη Ρώμη εκείνη τη μέρα) ήταν υπεύθυνος για την πυρκαγιά, καθώς ήθελε να ξαναχτίσει την πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας, κάνοντάς την πιο μεγαλειώδη και αφανίζοντας τις βρόμικες πληβειακές γειτονιές με τις μικρές άσχημες και ξύλινες παράγκες. Η λαϊκή αφήγηση συνέχιζε λέγοντας ότι ο αυτοκράτορας είχε τόσο ενθουσιαστεί από το θέαμα, που έβγαλε τη λύρα του και άρχισε να τραγουδάει. Ο Νέρων, που ήταν ως φαίνεται ένας οξύτατος γνώστης της ψυχολογίας των πληβειακών στρωμάτων, απάντησε, προσφέροντας μιαν άλλη θεωρία συνωμοσίας, ότι τη φωτιά την είχαν βάλει οι χριστιανοί και πρόσφερε μπόλικο άρτο και άφθονα θεάματα (τις δημόσιες εκτελέσεις των χριστιανών) στα πλήθη, τα οποία ξέχασαν τις θεωρίες συνωμοσίας και τον λάτρεψαν.

Λίγα χρόνια μετά, κάπου στο τέλος του 1ου αιώνα, 150 χρόνια μετά τον Κατιλίνα και τις συνωμοσίες του, και λίγο πιο νότια, στην Αλεξάνδρεια, ο Ιώσηπος Ματθαίου⁶ έγραψε τον «Περί αρχαιότητας αντιρρητικό λόγο», που στα λατινικά λέγεται *Contra Apionem* (Κατ' Ἀπίωνος).

5. Για τις ρωμαϊκές θεωρίες συνωμοσίας εν γένει και ειδικά για το ποιος σκότωσε τον Γερμανικό και το ποιος έκαψε τη Ρώμη, βλ. Butter 2020, κεφ. 5.1. Μια ενδιαφέρουσα ανάπτυξη των δύο αυτών θεωριών συνωμοσίας και από τον Βάρναλη (1956). Η πλήρης ανάπτυξη των θεωριών συνωμοσίας στη λατινική γραμματεία, στο εντυπωσιακό Pagán 2012.

6. Titus Flavius Josephus ή Γιούσεφ μπεν Ματτιγιά. Υπήρξε συγγραφέας της ιστορίας των Εβραίων στα ελληνικά.

Ο Απίων ήταν ένας Αλεξανδρινός γραμματικός για τον οποίο ο Ιώσηπος λέει ότι δεν ήταν Έλληνας – το όνομά του είναι μίγμα ελληνικό και αιγυπτιακό, αλλά δεν ξέρουμε περισσότερα. Ο Απίων, λοιπόν, είχε ζήσει τις ταραχές της Αλεξάνδρειας μισό αιώνα νωρίτερα, το 40 μ.Χ., όταν, για λόγους που δεν είναι πλήρως διευκρινισμένοι,⁷ συγκρούστηκαν οι Ιουδαίοι με τους ελληνόφωνους της πόλης. Μπορεί η αφορμή της συγκεκριμένης σύγκρουσης να μην είναι απολύτως σαφής, αλλά από την άλλη μεριά, όποια κι αν ήταν η αφορμή, οι Εβραίοι της εποχής δεν έφταιγαν που το ρωμαϊκό ιμπέριουμ τους έδιωχνε από τα εδάφη τους στην Παλαιστίνη, αναγκάζοντάς τους να διασκορπίζονται σε όλο τον γνωστό κόσμο. Η Αλεξάνδρεια ήταν η μητρόπολη της Ανατολικής Μεσογείου και είχε έναν σταθερό εβραϊκό πληθυσμό από παλιότερα, αλλά λόγω της εγγύτητας με την Παλαιστίνη δεχόταν επίσης μεγάλες ροές Παλαιστινίων προσφύγων.⁸ Κάθε φορά που πρόσφυγες από περιοχές συγκρούσεων ζητούν μαζικά άσυλο σε ξένες χώρες είναι προφανές ότι οι αφορμές για την πρόκληση εντάσεων δεν λείπουν.

Τον Απίωνα τον χαρακτήριζε ένα βαθύτατο μίσος για τους Εβραίους⁹ – το να πούμε ότι ήταν «αντισημίτης» θα ήταν ένας τεράστιος αναχρονισμός, αφού η λέξη επινοήθηκε σχεδόν δύο χιλιετίες αργότερα. Ο όχι ακριβώς αντικειμενικός Ιώσηπος καταγράφει μια ιστορία γι' αυτόν που δείχνει το βάθος του μίσους του. Ο Απίων λοιπόν, λέει ο Ιώσηπος, διέδιδε τη φήμη ότι τρεις αιώνες νωρίτερα, όταν οι Μακεδόνες κατέκτησαν την Ιερουσαλήμ, είχαν βρει μέσα στο ναό του Σολομώντα έναν Έλληνα φυλακισμένο, που τον πάχαιναν οι Εβραίοι για να τον θυσιάσουν και να του πιουν το αίμα και να του φάνε τα εντόσθια, ως όρκο αιώνιας έχθρας προς τους Έλληνες. Ο αγανακτισμένος Ιώσηπος λέει ότι δεν θα σχολιάσει περαιτέρω, επειδή ο «σωστός τρόπος να αντικρούσει κανείς παραλογισμούς δεν είναι η χρήση σκέτων λέξεων, αλλά η επίκληση των ίδιων των γεγονότων που τους καταρρίπτουν».¹⁰ Ήταν κάπως αισιόδοξος, δεδομένου ότι, αν και οι αποδείξεις για μια

7. Riggs 2012, 280.

8. Τότε οι πρόσφυγες από την Παλαιστίνη ήταν οι Εβραίοι που τους έδιωχνε το ρωμαϊκό ιμπέριουμ· δύο χιλιετίες αργότερα, οι πρόσφυγες από την Παλαιστίνη θα ήταν Παλαιστίνιοι που θα τους έδιωχνε το ισραηλινό κράτος.

9. Kohler 1906.

10. Josephus 1895, κεφ. 2.8. Ίσως ο Ιώσηπος να υπονοεί εδώ επιπλέον ότι το να είναι κανείς Εβραίος σημαίνει να ακολουθεί κατά γράμμα τη Γραφή, η οποία, σε περισσότερα του ενός σημεία, ρητά απαγορεύει την κατανάλωση αίματος, π.χ. «πλήν κρέας ἐν αἵματι ψυχῆς οὐ φάγεσθε», Γεν θ' 4. Το αίμα για τον Ιουδαίο είναι «βδέλυγμα» και ακόμα και σήμερα «κοσέρ» είναι μόνο το σφάγιο που έχει τελετουργικά στραγγιστεί από το αίμα του. Το ανθρώπινο αίμα είναι δηλαδή πολλαπλό ταμπού.

τέτοια τερατώδη κατηγορία ήταν δυσανάλογα λίγες, η αυταπόδεικτα παράλογη συκοφαντία του αίματος¹¹ αντί να αντικρουστεί θα γινόταν, όσο περνούσαν οι αιώνες, όλο και πιο συνηθισμένη.

Συκοφαντία του αίματος (blood libel) είναι η θεωρία συνωμοσίας που λέει ότι κάποια σατανική ομάδα (κατά προτίμηση Εβραίων αλλά όχι μόνο), για σκοτεινούς λόγους που συνιστούν την εκάστοτε «συνωμοσία», χρειάζεται να σκοτώνει ανά τακτά διαστήματα ανθρώπους (κατά προτίμηση ένα αγόρι ή μια παρθένα) για να χρησιμοποιήσει το αίμα τους σε κάποιες σκοτεινές τελετές. Η κατηγορία αυτή θα γινόταν αργότερα ένα συνηθισμένο και χρήσιμο εργαλείο στα χέρια των αρχουσών τάξεων σε περιόδους κρίσεων, όταν λ.χ. χρειαζόταν κάποια απόσπαση της προσοχής του όχλου από τα τρέχοντα προβλήματα. Αυτός ήταν εξάλλου και ο λόγος που ο Κατιλίνας κατηγορήθηκε ότι έπινε το αίμα ανθρώπων.

Είναι ενδιαφέρον όμως ότι αρχικά, στα αμέσως επόμενα χρόνια από την εποχή του Απίωνα, η συκοφαντία αυτή δεν χρησιμοποιήθηκε κατά των Εβραίων. Ήδη ο Νέρωνας είχε ξεκινήσει τους διωγμούς των οπαδών της νέας θρησκείας που διαδιδόταν σαν πυρκαγιά στην αυτοκρατορία,¹² διαδίδοντας τη φήμη ότι οι χριστιανοί έπιναν, υποτίθεται, αίμα παιδιών σε κρυφές τελετές στις κατακόμβες. Η κατηγορία αυτή θα επαναλαμβανόταν και σε όλους τους επόμενους διωγμούς χριστιανών. Οι ίδιοι οι χριστιανοί, επιμένοντας πεισματικά ότι όχι, δεν έπιναν το αίμα των γιων των Ρωμαίων αλλά ναι, έπιναν το αίμα του «υιού του ανθρώπου», του Ιησού, επέτειναν τη σύγχυση των Αρχών και οπωσδήποτε δεν ελάφραιναν την ήδη επιβαρυνμένη τους θέση.

Πολύ αργότερα και αφού οι άρχουσες τάξεις έγιναν και αυτές χριστιανικές (και έτσι βεβαιώθηκαν εντέλει ότι οι χριστιανοί δεν πίνουν κυριολεκτικά αίμα), οι διωγμοί των χριστιανών από τους εθνικούς σταμάτησαν και ξεκίνησαν οι διωγμοί των εθνικών από τους χριστιανούς. Μετά το πέρας των ρωμαϊκών χρόνων, και αφού δεν υπήρχαν πλέον άλλοι εθνικοί στη Δυτική Ευρώπη, οι πρώτες συλλογικές κατηγορίες κατά ομάδων στο Μεσαίωνα είχαν ως στόχο τους λεηρούς και τους ζητιάνους που ζούσαν στις παρυφές των πρώτων μεσαιωνικών πόλεων: Αυτοί δηλητηρίαζαν τα πηγάδια, αυτοί με τις αμαρτίες τους έφταιγαν για τη θεική οργή και τις σιτοδείες, αυτοί ήταν υπεύθυνοι για τον μαύρο θάνατο και τις επιδημίες. Αρχικά επρόκειτο για θεωρίες που δημιουργούνταν σε μικρές κοινότητες, στα μεσαιωνικά χωριά, ήταν «μικρο-

11. Gottheil, Jacobs, και Strack 1906.

12. Αν και όχι συστηματικά. Για μια συζήτηση των λόγων που οδήγησαν στους διωγμούς ειδικά των χριστιανών, βλ. De Ste. Croix, Whitby, και Streeter 2006.

συνωμοσίες».¹³ Αργότερα όμως θα μεγάλωναν και θα καταλάμβαναν όλο και περισσότερο χώρο, θα γίνονταν «μεγασυνωμοσίες» (αν και ο όρος αυτός είναι φυσικά ένας αναχρονισμός) που θα μετατρέπονταν σε διωγμούς. Γενικά μιλώντας, φαίνεται ότι οι διωγμοί ξεκινούσαν λίγο πριν ή κατά τη διάρκεια κρίσεων και λοιμών. Τυπική περίπτωση αποτελούν οι διωγμοί κατά των Εβραίων, στη Γαλλία το 1320, που φαίνεται ότι ήταν καθαρά περίπτωση όπου η αυλή του παλατιού χρησιμοποίησε προϋπάρχουσες εντάσεις, καθώς αυτές οξύνθηκαν από την κρίση, σε μια συνωμοσία κατά των Εβραίων, προκειμένου να κατασχεθούν οι περιουσίες τους ώστε να μειωθούν τα χρέη του βασιλείου.¹⁴

Η μετάβαση από το Μεσαίωνα στην Αναγέννηση είδε μια τεράστια αύξηση της βαρβαρότητας και της συστηματικής βίας κατά των μειονοτήτων που κάθε φορά θα στοχοποιούνταν. Λίγο αργότερα, η μεθοδολογία των συστηματικών διωγμών των φτωχών και των ζητιάνων από το βρετανικό κράτος της εποχής της «πρωταρχικής συσσώρευσης»¹⁵ γρήγορα θα έβρισκε εφαρμογή σε εντελώς διαφορετικές περιστάσεις, με την αντιμεταρρύθμιση και το κυνήγι των αιρετικών και των μαγισσών¹⁶ – κυνήγι βέβαια, που συχνά είχε επίσης ως στόχο τους φτωχούς οι οποίοι θα βαφτίζονταν για την περίσταση «αιρετικοί».

Η συκοφαντία του αίματος θα κατέληγε να συνδεθεί άρρηκτα με τους Εβραίους κατά τη διάρκεια του ύστερου Μεσαίωνα και κυρίως της πρώιμης νεωτερικότητας, που είδε σε αυτούς τους ιδανικούς «Άλλους». Το ενδιαφέρον και διαρκές στοιχείο που σχετίζεται με το θέμα αυτού του βιβλίου είναι ότι οι θεωρίες συνωμοσίας που διαμορφώθηκαν ακριβώς τότε είναι αυτές που μορφολογικά (αν και όχι αναγκαστικά ως προς το περιεχόμενο) έχουν φτάσει λίγο ως πολύ αναλλοίωτες μέχρι τις μέρες μας. Και όχι μόνον αυτό, αλλά έχουν επίσης κληρονομήσει το χαρακτήρα αυτής της μεταβατικής εποχής μεταξύ του Μεσαίωνα και του καπιταλισμού: Η μορφολογία του συνωμοσιολογικού επιχειρήματος είναι θρησκευτική (δηλαδή μεσαιωνική), τα πολιτικά της όμως αποτελέσματα είναι όλο και περισσότερο, όσο οι αιώνες περνούν, μοντέρνα και συνδεόμενα με νεωτερικές έννοιες, όπως λ.χ. ο αντισημιτισμός, ο εθνικισμός ή ο ρατσισμός, έννοιες δηλαδή που χρωστάνε τη σημερινή μορφή τους ή ακόμα και την ύπαρξή τους –όσο κι αν ακούγεται αντιφατικό– στο Διαφωτισμό και τις αστικές επαναστάσεις, σε μια εποχή

13. Taguieff 2006.

14. Ginzburg 1991, 52.

15. Μαρξ 2016, κεφ. 26.

16. Ginzburg 1991.

που διαμόρφωσε τις σύγχρονες θεωρίες συνωμοσίας ως θεωρίες του (σύγχρονου) κράτους και των (συνήθως εσωτερικών) εχθρών του¹⁷.

Γυρνώντας πίσω στην πρώιμη μεσαιωνική καταγωγή της κατηγορίας της συκοφαντίας του αίματος, τα τρία ονόματα που συνδέονται με τη δημιουργία της παγκόσμιας συνωμοσίας των Εβραίων είναι τα ονόματα του Γουίλιαμ του Νόριτς, του Χιου του Λίνκολν και του Σίμωνα του Τρέντο.

Ο Γουίλιαμ του Νόριτς δολοφονήθηκε το 1144 όταν ήταν δώδεκα χρονών· βρέθηκε με περίεργες πληγές στο κεφάλι και τον κορμό. Οι Αρχές δεν βρήκαν τον ένοχο, αλλά οι Αγγλοσάξονες κάτοικοι της πόλης κατηγορήσαν τους Εβραίους που είχαν έρθει από την ηπειρωτική Ευρώπη μόλις καμιά δεκαετία πριν. Οι Εβραίοι επήλυδες μιλούσαν γαλλικά, όπως εξάλλου και οι Νορμανδοί επικυρίαρχοι, που πρόσφατα, το 1066, είχαν κατακτήσει τη χώρα. Η υποψία της σύμπραξης των Εβραίων με τις νορμανδικές Αρχές μέσω δωροδοκίας δεν έπαψε ποτέ να είναι ζωντανή. Η κατάσταση συνέχισε να είναι έκρυθμη για δεκαετίες και τελικά, το 1190, όσοι Εβραίοι δεν πρόλαβαν να κρυφτούν σφάχτηκαν στις ταραχές εκείνης της χρονιάς.

Ο μικρούλης Αϊ-Χιου του Λίνκολν (Little Saint Hugh of Lincoln) βρέθηκε νεκρός το 1255 σε ένα βόθρο που ανήκε σε έναν Εβραίο: από τους 81 Εβραίους που κατηγορήθηκαν για τη «σταύρωσή» του (αν και το παιδί είχε πνιγεί, ίσως μάλιστα από ατύχημα) οι 18 κρεμάστηκαν. Οι δυσανάλογα λίγες αποδείξεις του εγκλήματος αντισταθμίστηκαν από τις ομολογίες ενοχής των κατηγορουμένων, ομολογίες που ελήφθησαν ύστερα, φυσικά, από τα υποχρεωτικά βασανιστήρια.¹⁸

Ο Σίμων του Τρέντο¹⁹ τέλος, σύμφωνα με τα πρακτικά του δικαστηρίου, σταυρώθηκε το 1475 από Εβραίους που, όπως παραδέχτηκαν οι ίδιοι (παρακινήμενοι ίσως από τα συνηθισμένα βασανιστήρια), ήπιαν το αίμα του, κάτι που, όπως είπαμε, απαγορεύει ρητά η θρησκεία τους. Όπως και αν είναι, ο Σίμων έκανε πάνω από 100 θαύματα μόνο τον πρώτο χρόνο μετά τη δολοφονία του. Όσο για τους 13 κατηγορούμενους Εβραίους, αυτοί καταδικάστηκαν στην πυρά, όπου και παραδόθηκαν τα σώματά τους, δυστυχώς χωρίς καμία ελπίδα για σωτηρία της ψυχής τους, αφού δεν ήταν καν χριστιανοί.

17. Zwierlein και De Graaf 2013.

18. Τα βασανιστήρια ήταν κυριολεκτικά υποχρεωτικά, μια γραφειοκρατική υποχρέωση: Μαρτυρία χωρίς βασανιστήρια δεν ήταν νομικά έγκυρη (McConnachie και Tudge 2013, 99).

19. Hsia 1992. Επίσης βλ. τη σελίδα της *Wikipedia*, «Simon of Trent» (2021).

Και τα τρία αυτά αγόρια, αν και δεν αγιοποιήθηκαν, αποτέλεσαν αντικείμενα τοπικής ή και ευρύτερης λατρείας. Για τον Σίμωνα ενδιαφέρθηκε μέχρι και ο αυτοκράτωρ Μαξιμιλιανός Α΄ της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, που του έστησε μνημείο. Εντούτοις, η εκκλησία δεν συγκινήθηκε και, παρά την έντονη τοπική λατρεία, δεν τον αγιοποίησε, μόνο τον προσέθεσε στο μαρτυρολόγιό της ως θύμα μοχθηρών Εβραίων. Από το μαρτυρολόγιο μάλιστα τον αφαίρεσε το 1965, αναγνωρίζοντας έμμεσα, αν και με καθυστέρηση αρκετών αιώνων, ότι άλλος ίσως να ήταν ο μοχθηρός και ότι, τέλος πάντων, οι αποδείξεις του εγκλήματος ήταν δυσανάλογα λίγες.

Όπως κι αν έχει, το σημαντικό στοιχείο που ενώνει αυτά τα τρία περιστατικά είναι η ανάδυση, για πρώτη φορά στην ιστορία, της *παγκόσμιας εβραϊκής συνωμοσίας*, αυτής δηλαδή που έμελε να γίνει το πρότυπο κάθε μελλοντικής συνωμοσίας που αξίζει να συνοδεύεται και από την αντίστοιχη θεωρία. Βιογράφος του Γουίλιαμ ήταν ο Τόμας από το Μόνμουθ που έφτασε στον τόπο του μαρτυρίου λίγα μόλις χρόνια μετά το γεγονός, το 1149. Ήδη λοιπόν από τότε, στην αγιογραφία που συνέγραψε, διατυπώνεται ο ισχυρισμός ότι ο Γουίλιαμ δολοφονήθηκε στο πλαίσιο μιας μυστικής συνωμοσίας, την οποία αποκάλυψε σε αυτόν (και μόνον σε αυτόν) ένας μη κατονομαζόμενος εξωμότης Ιουδαίος. Ο Τόμας λέει ότι κάθε χρόνο συνεδρίαζε ένα διεθνές εβραϊκό συμβούλιο το οποίο αποφάσιζε σε ποια χώρα θα γινόταν ο τελετουργικός φόνος ενός παιδιού το Πάσχα – εκείνη τη χρονιά έλαχε στην Αγγλία το φονικό. Ο φόνος ήταν αναγκαίος επειδή υπήρχε μια προφητεία που έλεγε ότι έτσι οι Εβραίοι θα ξαναγυρνούσαν στο Ισραήλ.²⁰

Το φανταστικό μυστικό συμβούλιο των Εβραίων, βέβαια, αποτελεί αντανάκλαση του τρόπου με τον οποίο ήταν δομημένες οι μεσαιωνικές συντεχνίες· αυτές από τη μια ήταν μυστικές εταιρείες, υποχρεωμένες δηλαδή να διαφυλάττουν τα επτασφράγιστα μυστικά της τέχνης που υπηρετούσαν, και από την άλλη έπρεπε να προστατεύουν τα μέλη τους κατανέμοντας τις δουλειές εντός της περιοχής ευθύνης τους. Παρ' όλα αυτά, ο γενικευμένος και ασαφής χαρακτήρας του εβραϊκού συμβουλίου (πότε και γιατί και από ποιον συγκαλείται, ποια είναι η «τέχνη» που αυτό υπηρετεί, τι προφητεία είναι αυτή και σε ποιο ιερό βιβλίο καταγράφεται κλπ.) είναι ένα καινούργιο στοιχείο. Παρότι, επομένως, πρόκειται για μόλις την πρώτη εμφάνιση αυτής της αφήγησης, έχει κιάλας όλα τα χαρακτηριστικά που θα έχουν από τότε όλες οι μεγάλες συνωμοσίες (ακόμα και αυτές που δεν περιλαμβάνουν Εβραίους): το

20. "Thomas of Monmouth" (2021).

παγκόσμιο μυστικό συμβούλιο του οποίου τις αποφάσεις, παρά την απόλυτη μυστικότητα τους, τις μαθαίνουν με ακρίβεια όλα τα μέλη της συνωμοσίας ανά τον πλανήτη και μόνον αυτά, και τις οποίες αποφάσεις, παρά τις αιματηρές και αποτρόπαιες συνέπειές τους, τις εφαρμόζουν τυφλά όλοι τους, άντρες, γυναίκες και παιδιά, μέχρι τον τελευταίο, χωρίς δισταγμούς, χωρίς τύψεις και χωρίς ποτέ, ούτε στο νεκροκρέβατό τους, να μην αποκαλύπτουν το μυστικό σε τρίτους. Πρόκειται για τα βασικά χαρακτηριστικά που θα βρούμε πολύ αργότερα στα (κατασκευασμένα) *Πρωτόκολλα των Σοφών της Σιών*.

Βέβαια, αν και τα στοιχεία και η βασική δομή της παγκόσμιας συνωμοσίας εμφανίζονται ήδη από τον πρώιμο Μεσαίωνα, δεν αποτελούν ακόμα μια συνεκτική μεγάλη αφήγηση. Αυτό φαίνεται ότι έγινε αργότερα, από την Αναγέννηση και μετά, όταν διαδόθηκε ευρύτερα η τυπογραφία, οπότε είχαμε και τα πρώτα συστηματικά κυνήγια μαγισσών και αιρετικών. Τα νεωτερικά κυνήγια μαγισσών είναι, σύμφωνα με μια διατύπωση, οι πρώτες συνεκτικές θεωρίες συνωμοσίας.²¹

Ωστόσο, η ανάδυση της πολιτικής στις ιταλικές πόλεις της Αναγέννησης και του πρώιμου καπιταλισμού, θα έφερνε και τις πρώτες πραγματικές συνωμοσίες, που θα έπαυαν να περιορίζονται στις κρεβατοκάμαρες των οικογενειών που κυβερνούσαν τον φεουδαρχικό κόσμο και θα διαχέονταν όλο και ευρύτερα στην πόλη, στο σώμα των πολιτών. Ο Μακιαβέλι ήταν ο πρώτος που ασχολήθηκε συστηματικά με τις πολιτικές συνωμοσίες, διευκρινίζοντας ότι αυτές πρέπει να αφορούν τον ηγεμόνα, δηλαδή την πολιτική εξουσία.

[Η] σημαντικότερη απ' όλες τις [συνωμοσίες εναντίον του Ηγεμόνα] συνίσταται στο καθολικό μίσος που ένας ηγεμόνας μπορεί να προκαλέσει, διότι, όταν ο Ηγεμόνας έχει ξεσηκώσει τέτοιο καθολικό μίσος, πρέπει να αναμένεται ότι κάποιοι, τους οποίους έχει πολύ προσβάλει, θα ζητήσουν να εκδικηθούν. Η επιθυμία τους αυτή ενισχύεται από την καθολική δυσμένεια που διαπιστώνουν ότι έχει ξεσηκωθεί εναντίον του.²²

Παρ' όλα αυτά, διευκρινίζει ότι οι συνωμοσίες δεν γίνονται από τους αδύνατους και τους αφανείς, αλλά από τους δυνατούς και διάσημους.²³

21. Behringer 2004.

22. Μακιαβέλι 1998, 55.

23. Μακιαβέλι 1998, 61.

Υποστηρίζω πως η ιστορία δείχνει ότι όλες οι συνωμοσίες έγιναν είτε από υψηλά ιστάμενους ή από ανθρώπους στον στενό κύκλο ενός Ηγεμόνα, διότι άλλοι, εκτός εάν είναι εντελώς παράφρονες, δεν μπορούν να οργανώσουν συνωμοσίες, αφού, όσοι δεν έχουν ισχύ ή πρόσβαση στο περιβάλλον του Ηγεμόνα, δεν έχουν καμιά ελπίδα ή ευκαιρία να φέρουν σε επιτυχές πέρας μια συνωμοσία. Διότι, πρώτ' απ' όλα, όσοι είναι ανίσχυροι δεν έχουν την πίστη κανενός, αφού ουδείς συγκατατίθεται να πράξει όσα εκείνοι επιθυμούν, έστω και υπό τις προϋποθέσεις εκείνες που παρακινούν τους ανθρώπους να διακινδυνεύουν, οπότε, μόλις η συνωμοσία κοινοποιηθεί σε δυο-τρεις ανθρώπους, κάποιος καταδότης κάνει την εμφάνισή του και οι συνωμότες καταστρέφονται. [...] Συνεπώς, εφ' όσον δεν κινδυνεύουν οι ζωές και η περιουσία τους, οι άνθρωποι δεν χάνουν εντελώς τα μυαλά τους, γίνονται επιφυλακτικοί, αναγνωρίζοντας την αδυναμία τους. Και όταν βαρεθούν τον Ηγεμόνα τους, περιορίζονται να τον αναθεματίζουν και αναμένουν από εκείνους που στέκονται ψηλότερα να πάρουν για λογαριασμό τους εκδίκηση. Έτσι, λοιπόν, αν συναπαντηθείτε με κάποιον απ' αυτό το είδος, που αποπειράθηκε κάτι τέτοιο, να επαινέσετε τις προθέσεις του, όχι όμως τη φρονιμάδα του.

Έτσι, για τον Μακιαβέλι οι συνωμοσίες είναι κάτι που χρειάζεται σοβαρή ανάλυση σε αρκετά σημεία του έργου του. Οι συνωμοσίες στις ιταλικές πόλεις-κράτη, με το άνοιγμα της πολιτικής σε όλο και ευρύτερα στρώματα εμπόρων και τεχνιτών, θα γίνονταν τμήμα της καθημερινής ζωής. Στη Βρετανία όμως, η Συνωμοσία της Πυρίτιδας το 1606, συνωμοσία που μας χάρισε τη μάσκα του Γκάι Φωκς, ένα απαραίτητο αξεσουάρ συνωμοσιολόγων και της αριστεράς και της δεξιάς σήμερα, ήταν θρησκευτικής αφορμής. Οι θρησκευτικοί πόλεμοι και η Αντιμεταρρύθμιση θα έδιναν ευκαιρία για να γεννηθεί μια ολόκληρη κατηγορία συμβόλων και μιμιδίων που θα επιβίωναν ως σήμερα, από τον αποκαλυπτικό λόγο, τον πάπα ως Αντίχριστο, τις συνωμοσίες των Καθολικών κατά των Προτεσταντών και αντίστροφα. Φυσικά, σημαντικό ρόλο θα έπαιζε το ίδιο το μοναχικό τάγμα που ιδρύθηκε από την Αντιμεταρρύθμιση ακριβώς για να αντιμετωπίσει αυτό που η Καθολική Εκκλησία εκλάμβανε ως μια τεράστια συνωμοσία: οι Ιησουίτες, που θα αποτελούσαν αργότερα πηγή έμπνευσης για πολλούς συνωμοσιολογικούς μύθους.

Ένα άλλο στερεότυπο των θεωριών συνωμοσίας, οι σκοτεινές και αχανείς μυστικές εταιρείες, οι πανίσχυρες αυτές οντότητες που τις ελέγχουν δυνάμεις αόρατες και μοχθηρές και που έχουν σκοπό τη δια-

κυβέρνηση του κόσμου, αυτές έρχονται αρκετά αργότερα, ως αντίδραση στη Γαλλική Επανάσταση. Ιλλουμινάτοι και φραμασόνι, εταιρείες που έλκουν την καταγωγή τους από τις μεσαιωνικές συντεχνίες των χτιστάδων μεν αλλά ζουν στο Διαφωτισμό, λιμπερτίνοι, πλουτοκράτες και τραπεζίτες, το διεθνές εβραϊκό κεφάλαιο, αργότερα οι κομμουνιστές και οι Εβραιομπολσεβίκοι, ή τέλος, πιο πρόσφατα, οι σοσιαλιστές που έχουν μυστικά καταλάβει το Δημοκρατικό Κόμμα των ΗΠΑ, είναι όλοι τους μέλη μυστικών εταιρειών που συνωμοτούν αδιάκοπα. Οι συνωμότες μας συνωμοτούν και κατά των πληβείων αλλά και κατά των παραδοσιακών ελίτ. Οι φραμασόνι, για παράδειγμα, συνωμοτούσαν κάποτε κατά των βασιλέων, αλλά η εξέλιξη της ιστορίας τους είναι περίπλοκη. Σε ένα απίθανο ανακάτωμα όπου οι καταπιεσμένοι εμφανίζονται να έχουν ίδιους στόχους με τους καταπιεστές, οι συνωμότες μασόνι θέλουν μεν να ανατρέψουν τη φεουδαρχική τάξη πραγμάτων, αλλά, σύμφωνα με τους οπαδούς των συνωμοσιολογιών αυτών, κάτι τέτοιο δεν είναι καλό για τα συμφέροντα των μη προνομιούχων: οι μασόνι συνωμοτούν εξίσου και κατά των συμφερόντων των φτωχών. Οι φτωχοί και καταφρονεμένοι καλά θα κάνουν να ξεχάσουν αυτές τις διαβολικές και επαναστατικές συνωμοσίες και να μείνουν προσκολλημένοι στις καλοκάγαθες παραδοσιακές ηγεσίες τους και να μην παρασυρθούν. Με τα χρόνια μάλιστα, θα έχουμε μια σύμφυση μασόνων, Εβραίων και κοινωνικών αναμορφωτών που αργότερα θα καταλήξει στους εβραιομπολσεβίκους αναρχικούς συνωμότες²⁴ οι οποίοι θέλουν να ανατρέψουν την υπάρχουσα τάξη πραγμάτων, αλλά οι φτωχοί, που θα παραμείνουν φτωχοί, θα εξακολουθούν να οφείλουν να μην παρασύρονται.

Την παγκόσμια εβραϊκή συνωμοσία που απαιτεί αίμα χριστιανών θα τη συναντήσουμε άπειρες φορές στην Κεντρική Ευρώπη. Στη Δυτική Ευρώπη άργησε λίγο να φτάσει, όπως θα δούμε. Ο Ένγκελς, γράφοντας για τον αντισημιτισμό το 1890, έλεγε ότι «ο αντισημιτισμός είναι ενδεικτικός μιας καθυστερημένης κουλτούρας, το οποίο είναι ο λόγος που θα βρεθεί μόνο στην Πρωσία, και στην Αυστρία, και στη Ρωσία. Όποιος επιδιόταν στο τσαλαβούτημα στον αντισημιτισμό, είτε στην Αγγλία ή στην Αμερική, απλά θα γελοιοποιούνταν, ενώ στο Παρίσι η

24. Βέβαια, το ποιοι ανήκουν ακριβώς στους μη προνομιούχους δεν είναι πάντα σαφές. Για παράδειγμα το πρόσφατο κύμα θεωριών συνωμοσίας που σάρωσε την Αμερική του Τραμπ συνδέεται κυρίως με τα μεσαία και κατώτερα λευκά στρώματα στις ΗΠΑ, που θεωρούν τον εαυτό τους μη προνομιούχο. Στο πλαίσιο της αμερικανικής κοινωνικής ιεραρχίας, δεδομένης της ύπαρξης πολλών άλλων φυλετικών ομάδων με σαφώς κατώτερο στάτους, δεν μπορεί να υποστηριχτεί ότι αυτά τα λευκά στρώματα είναι όντως οι μη προνομιούχοι...

μόνη εντύπωση που δημιουργείται από τα γραπτά του του Drumont –κατά πολύ πιο πνευματώδη από των Γερμανών αντισημιτών– είναι εκείνη ενός διάττοντα αστέρα». ²⁵ Ο Ένγκελς αποδείχτηκε πολύ αισιόδοξος: ακριβώς η δεκαετία του 1890 θα ήταν κομβική για την ανάδυση του σύγχρονου λυσσασμένου αντισημιτισμού στη Γαλλία, ενώ η συνωμοσία/συκοφαντία του αίματος είχε προ πολλού ξεφύγει από τα εδάφη της Ρωσικής Αυτοκρατορίας και είχε φτάσει στην ως τότε ιδιαίτερα ανεκτική Οθωμανική Αυτοκρατορία. Στη Ρόδο λ.χ. έφτασε το 1840, την ίδια χρονιά που έφτασε και στη Δαμασκό· στην τελευταία μάλιστα φαίνεται ότι απαίτησε για πρώτη φορά και αίμα ισλαμικό (αντί για χριστιανικό), αν και για αυτή την πρωτοτυπία μάλλον σημαντικός ήταν ο ρόλος των αντισημιτών πρέσβων των μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων που φρόντισαν με κάθε τρόπο να μεταλαμπαδευτεί η εβραϊκή συνωμοσία σε συριακό έδαφος. ²⁶

Στην Ανατολική Ευρώπη, ειδικά στα εδάφη της Ρωσικής Αυτοκρατορίας με τους μεγάλους εβραϊκούς πληθυσμούς, ²⁷ συναντάμε επίσης πολλούς τέτοιους μύθους. Ένας από αυτούς είναι ο βίος του εξάχρονου αγίου Γαβριήλ Μπελοστόκκι από το Ζβέρκι, στα σημερινά σύνορα Πολωνίας και Λευκορωσίας. Το παιδί υποτίθεται ότι το απήγαγε την ημέρα του Πάσχα ένας Εβραίος ονόματι Σούτκο, ο οποίος, αφού το αφαίμαξε, ξεφορτώθηκε το πτώμα του σε ένα χωράφι, στο οποίο ξεκίνησε προσκύνημα που συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Το αγόρι αγιοποιήθηκε το 1820.

Παρά τα επεισόδια βίας που πυροδοτούνταν από μυθεύματα όπως αυτό του μικρού αγίου Γαβριήλ, η μαζική βία κατά των Εβραίων θα εξαπολυόταν αρκετά αργότερα. Τα μεγάλα πογκρόμ στην Ανατολική Ευρώπη ήταν ανακάλυψη του τσαρικού αυταρχισμού του τέλους του 19ου αιώνα. Η αρχετυπική συνωμοσία θα τυποποιούνταν εκείνη την εποχή μια και καλή στα περιβόητα *Πρωτόκολλα των Σοφών της Σιών* ²⁸ τα οποία ακόμα και σήμερα μας ταλαιπωρούν. Με οδηγό τα *Πρωτόκολλα*, τη μαζική βία των πογκρόμ θα τελειοποιούσαν αργότερα οι ναζί, φέρνοντάς την στην ιστορική, τεχνολογική και πέρα από τα όρια κάθε ανθρώπινης ή απάνθρωπης λογικής κατάληξή της.

25. Ένγκελς 2012.

26. Για τις περιπτώσεις της Ρόδου και της Δαμασκού: Frankel 1997.

27. Για λόγους που περιλαμβάνουν κατά τα φαινόμενα και τον προσηλυτισμό, κάτι το όχι ευρύτερα γνωστό (Sand και Lotan 2009).

28. Τα οποία, αντίθετα με τον τίτλο τους, δεν τα έγραψαν ούτε Εβραίοι σιωνιστές ούτε σοφοί, αλλά αντισημίτες πράκτορες της τσαρικής ασφάλειας, όπως θα δούμε στη συνέχεια.

Ένα άλλο αρκετά συνηθισμένο μοτίβο στην ιστορία των θεωριών συνωμοσίας παρατηρείται όταν αυτές παύουν να είναι απλώς μιμίδια που διαδίδονται μεταξύ των κατώτερων τάξεων και φτάνουν να εφαρμόζονται από την εκάστοτε εξουσία: Εκκινώντας από μια *φανταστική θεωρία συνωμοσίας* (λ.χ. των Εβραιομπολσεβίκων για παγκόσμια κυριαρχία) καταλήγουμε σε μια *πραγματική αλλά αντεστραμμένη συνωμοσία* (λ.χ. των κρατικών μηχανισμών της ναζιστικής Γερμανίας για την εξάλειψη των Εβραίων). Αν και οπωσδήποτε το Ολοκαύτωμα παραμένει μια ασύγκριτη θηριωδία, το μοτίβο πίσω από αυτό είναι παρόμοιο με οποιαδήποτε άλλη μικρή ή μεγάλη θεωρία συνωμοσίας. Συχνά ο μηχανισμός δημιουργίας των θεωριών αυτών περιλαμβάνει την αντιστροφή της πραγματικότητας, την προβολή των ανομολόγητων παρορμήσεων των οπαδών της στον «Άλλο» (που έτσι αντικειμενοποιείται, χάνει την ανθρώπινη ιδιότητά του, γίνεται υπάνθρωπος) και εν τέλει την εκμετάλλευση της θεωρίας για πολιτικούς λόγους.

Η «μεγάλη αντικατάσταση» και οι Εβραίοι Ινδιάνοι

Η σύγχρονη θεωρία συνωμοσίας για την «υποκατάσταση πληθυσμών» προβλέπει την εκρίζωση των λευκών πληθυσμών από την Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική και την αντικατάστασή τους με μετανάστες από την Αφρική και την Ασία στην πρώτη και από τη Λατινική Αμερική στη δεύτερη, μετανάστες οι οποίοι αποτελούν φτηνότερο εργατικό δυναμικό. Πρόκειται για μια συνωμοσία που εξυφαίνεται συνήθως από τον πανταχού παρόντα στις θεωρίες συνωμοσίας Σόρος, με τη βοήθεια των άπειρων ΜΚΟ (Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων) που αυτός ελέγχει, και τη συνέργεια του διεφθαρμένου κράτους, ενός διεθνούς σκοτεινού δικτύου δηλαδή, όχι πολύ διαφορετικού από, ας πούμε, τη μασονία ή τον διεθνή Εβραϊσμό. Το σχέδιο αυτό αντανακλά πολιτικά ρεύματα σε συντηρητικά μικροαστικά ή πληβειακά στρώματα στη Δύση που φοβούνται για την απαξίωσή τους, σε κοινωνίες όπου οι παραδοσιακοί ρόλοι τους χάνουν γρήγορα τη σημασία τους από τις πρόσφατες αλλαγές λόγω αποβιομηχάνισης, στροφής στις υπηρεσίες, καταστροφής παραδοσιακών μικροαστικών εμπορικών και τεχνικών δραστηριοτήτων από την επικράτηση μεγάλων αλυσίδων.

Υπάρχει ένας (αντεστραμμένος) πυρήνας αλήθειας σε αυτή τη θεωρία συνωμοσίας: όταν οι (ακροδεξιές) πολιτικές δυνάμεις που καταγγέλλουν την υποκατάσταση καταφέρνουν να πάρουν την κυβερνητική εξουσία,

την εφαρμόζουν και αυτές οι ίδιες, με δύο δυνατούς τρόπους: Ο πρώτος επιτυγχάνεται επιτρέποντας την απάνθρωπη εκμετάλλευση των «λαθραίων» μεταναστών με χαμηλότερους μισθούς, χωρίς κοινωνική ασφάλιση, έξω από το κανονιστικό πλαίσιο των εγχώριων εργατικών στρωμάτων («μαύρα»), κάνοντας δηλαδή ακριβώς αυτό που καταγγέλλουν. Ο δεύτερος, που μπορεί να εφαρμοστεί σε χώρες που δεν έχουν ούτως ή άλλως μεταναστευτικές ροές, είναι η συμπίεση των εργατικών εισοδημάτων υπό την απειλή ακριβώς της εισροής τέτοιων φτηνών μεταναστών, σε ένα πλαίσιο αυταρχικής σκλήρυνσης του κράτους, μια πολιτική που εφαρμόστηκε με επιτυχία στην Ουγγαρία.

Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι το εργατικό κόστος αποτελεί μικρό κομμάτι του κόστους σε μεγάλους διεθνώς ανταγωνιστικούς εκμηχανισμένους ομίλους, όπου ο μισθός παίζει γενικά μικρότερο ρόλο στο τελικό κόστος των προϊόντων. Το εργατικό κόστος είναι σημαντικότερος παράγοντας σε χαμηλής παραγωγικότητας, μικρού μεγέθους και εκμηχάνισης βιομηχανίες και στον αγροτικό τομέα. Τη θεωρία της υποκατάστασης πληθυσμών θα τη δούμε να επιμένει κυρίως σε περιοχές με μεγάλη επιρροή αυτού του τύπου της παραγωγής. Το μεγάλο κεφάλαιο, και ειδικά το τραπεζικό κεφάλαιο, απλώς αδιαφορεί για την καταγωγή των εργαζομένων του – ένας παραπάνω λόγος για να του δοθεί ο ρόλος του κακού από τη θεωρία συνωμοσίας.

Η θεωρία αυτή, όπως και πάρα πολλές άλλες θεωρίες συνωμοσίας, δεν είναι πρωτότυπη. Υπάρχει ιστορικό προηγούμενο το οποίο είχε μεγάλη διάδοση στις κεντροευρωπαϊκές δυνάμεις του Μεσοπολέμου. Τη στιγμή που ο κυρίαρχος λόγος ήταν δηλητηριωδώς αντισημιτικός, μεγάλες εβραϊκές μάζες ήρθαν σε γερμανικά και αυστροουγγρικά εδάφη όχι αυθόρμητα αλλά σχεδιασμένα, μετά τις επιχειρήσεις του πολέμου στο ανατολικό μέτωπο. Οι Εβραίοι αυτοί, που θα έκαναν αισθητή την παρουσία τους γύρω και μέσα στα μεγάλα αστικά κέντρα, από τη μια θα χρησιμοποιούνταν σε αγροτικές και κατώτερες χειρωνακτικές εργασίες, ενώ από την άλλη θα γίνονταν στόχος μίσους από λαϊκά πληθειακά στρώματα, διαδικασία που διευκολύνθηκε από το γεγονός ότι οι Εβραίοι αυτοί δεν μιλούσαν γερμανικά.²⁹ γι' αυτό αποκαλούνταν άλλωστε *Ostjuden*, ανατολικοί Εβραίοι, για να διαχωρίζονται από τους πολιτισμικά ενταγμένους *Juden* των γερμανικών πόλεων. Οι τελευταίοι, ύστερα από χρόνια συμβίωσης με τους λαούς της Μεσευρώπης, είχαν αναλάβει έναν τελείως διαφορετικό ρόλο, όντας μορφωμένοι, μικροαστοί διανοούμενοι και έμποροι, ενίοτε στα όρια της αστικής τάξης. Οι

29. Tooze 2006.

Εβραίοι αποτελούσαν ένα δυσανάλογα μεγάλο ποσοστό των γιατρών και των επιστημόνων των γερμανόφωνων πανεπιστημίων, αφού γι' αυτούς η μόνη δυνατότητα κοινωνικής ανόδου ήταν η μόρφωση. Η εισροή των Ostjuden όχι μόνο έφερε φτηνό εργατικό δυναμικό στις δυτικές περιοχές, αλλά, συμπιέζοντας το εργατικό κόστος, φούντωσε τον λαϊκό αντισημιτισμό βαθαίνοντας τις διαιρέσεις στους κόλπους των λαϊκών τάξεων. Το «κόλπο» λοιπόν της «αντικατάστασης» (αν και δεν υπήρχε αυτή η ορολογία τότε ακόμα) το έφεραν σε πέρας ακριβώς αυτοί που το κατήγγελλαν, οι διαδοχικές κυβερνήσεις του Κάιζερ αρχικά, και αργότερα οι κυβερνήσεις των ναζί που επιπλέον εισήγαγαν φτηνό σλαβικό εργατικό δυναμικό στις γερμανικές πόλεις για να αντικαταστήσουν τους στρατευμένους Γερμανούς εργάτες,³⁰ μια συνηθισμένη πρακτική στους υπό κατοχή λαούς. Ας μην ξεχνάμε ότι αυτό επιχειρήθηκε να γίνει και στην κατεχόμενη Ελλάδα, η οποία τελικά δεν έστειλε εργάτες για υποχρεωτική εργασία στη Γερμανία ύστερα από τη μεγάλη απεργία του ΕΑΜ.

Σε ένα άλλο επίπεδο, ο κυριότερος φορέας και επιθετικός προπαγανδιστής της κατηγορίας της συκοφαντίας του αίματος στο Γ' Ράιχ ήταν η εφημερίδα *Der Stürmer*, ανεπίσημο όργανο των ναζί, περιβόητη για τον κιτρινισμό, τις δηλητηριώδεις στοχοποιήσεις προσώπων και τις πορνογραφικές σαδιστικές καρικατούρες τερατόμορφων Εβραίων που ετοιμάζονταν να πιουν το αίμα ανυπεράσπιστων κορασίδων. Ιδιοκτήτης της εφημερίδας ήταν ο πρώην δάσκαλος Γιούλιους Στράιχερ, του οποίου η φήμη ως διεφθαρμένου και έκφυλου καθάρματος δεν κατάφερε να συγκαλυφθεί ούτε από το ίδιο το ναζιστικό κόμμα (παρά το γεγονός ότι ήταν και προσωπικός φίλος του Χίτλερ). Οι Εβραίοι των σκίτσων, που τους έτρεχαν τα σάλια στο θέαμα των ημίγυμνων Γερμανίδων, ήταν κατά βάση η εικόνα των επιθυμιών του ίδιου του Στράιχερ και οι κατηγορίες κατά των Εβραίων ήταν γενικότερα η προβολή επιθυμιών των αντισημιτών της εποχής εκείνης, επιθυμιών που δεν γινόταν να εκφραστούν δημόσια και γι' αυτό προβάλλονταν σε κάποιον που δεν μπορούσε να υπερασπιστεί τον εαυτό του. Αλλά η Γερμανία του Μεσοπολέμου είναι κάπως ειδική περίπτωση, αφού μόνο εκεί υλοποιήθηκε μέχρι κεραίας και έφτασε στα έσχατα αποτελέσματά της η πιο ειδική από τις θεωρίες συνωμοσίας.

Υπάρχει και ένα άλλο είδος φαντασιακής αφήγησης που προσπαθεί να ενσωματώσει θρησκευτικές ή ψευδοϊστορικές αντιλήψεις προκειμένου να εξηγήσει μια αντιφατική πραγματικότητα. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι το ρεύμα του Βρετανικού Ισραηλιτισμού, του οποίου

30. Λένγς 2012. Kreutzmüller, Wildt, και Zimmermann 2015, 12.

οι ρίζες είναι πολύ παλιές. Συγκεκριμένα, όταν το 722 π.Χ. οι Ασσύριοι κατέκτησαν το Ισραήλ (το βόρειο από τα δύο εβραϊκά βασίλεια της εποχής), εξανδραποδισαν τις δέκα φυλές που ζούσαν εκεί και τις έστειλαν πέρα από τον Ευφράτη, στα βάθρα της αυτοκρατορίας τους. Μόνο οι δύο φυλές της Ιουδαίας (του νότιου από τα δύο βασίλεια), η φυλή Ιούδα και η Βενιαμίν, μαζί με κάποιους Λεβίτες³¹ γλίτωσαν και έμειναν στη χώρα τους, από όπου, όπως είδαμε, θα τους έδιωχναν αιώνες αργότερα οι Ρωμαίοι. Οι εξόριστοι χάθηκαν, αναμίχθηκαν με τους τοπικούς πληθυσμούς στην εξορία τους. Όμως χιλιετίες μετά, το Ταλμούδ και οι μεσαιωνικές παραδόσεις των Εβραίων της Ευρώπης συνέδεσαν τις χαμένες φυλές με την έλευση του Μεσσία, κάτι που δεν ξέφυγε από την προσοχή των Ευρωπαίων.

Το 1680 ένας κονκισταδόρ, ο Antonio Montezinos, ισχυρίστηκε ότι είχε βρει τις χαμένες φυλές στο Περού, κάτι που έγινε δεκτό με ενθουσιασμό από αρκετούς Ευρωπαίους: Όπως είχε αποδείξει πέραν αμφιβολίας η επιστήμη (δηλαδή η θεολογία, η μόνη σοβαρή επιστήμη τότε), οι γιοι του Νώε είχαν εποικίσει Ευρώπη, Ασία και Αφρική· πώς είχαν βρεθεί λοιπόν άνθρωποι στην Αμερική; Η Βίβλος δεν έχει λάθη, άρα κάτι περίεργο συνέβαινε. Αν οι δέκα χαμένες φυλές είχαν εποικίσει την Αμερική, το παράδοξο λυνόταν.

Η ιδέα αυτή με τις χαμένες φυλές που ξαναβρέθηκαν άρεσε σε τμήματα της βρετανικής άρχουσας τάξης, που τη βελτίωσε επί το ρατσιστικότερο και την ενέταξε σε ένα ευρύτερο πλαίσιο. Σύμφωνα με τον «Βρετανικό Ισραηλιτισμό» –ένα ελιτίστικο δόγμα (δεν απέκτησε ποτέ περισσότερους από πέντε με δέκα χιλιάδες ακολούθους)–, οι χαμένες φυλές του Ισραήλ δεν είχαν χαθεί, ούτε βέβαια είχαν γίνει άγριοι και απολίτιστοι Ινδιάνοι, αλλά μετά από περιπλανήσεις κατέληξαν στην Ευρώπη: οι αληθινοί Εβραίοι είναι λευκοί. Έτσι οι Άγγλοι δεν είναι παρά η φυλή Εφραίμ. Οι Ευρωπαίοι ήταν οι υπόλοιπες χαμένες φυλές, γεγονός που το στήριξαν με ακλόνητα επιχειρήματα. Π.χ., η φυλή Δαν είχε καταλήξει στην Δανία. Η φυλή Γαδ αντιθέτως, που σύμφωνα με τη Βίβλο είχε περάσει μια φορά από το Σακόθ της Ιορδανίας, ήταν προφανώς οι Σακότοι, γνωστοί και ως Σκότοι κλπ. Ένα εξαιρετικό συμπέρασμα αυτής της θεωρίας ήταν ότι και ο Ιησούς, ως απόγονος του Δαβίδ της φυλής Ιούδα, ήταν και αυτός λευκός.

Το κίνημα αυτό γνώρισε τη μέγιστη ακμή του όταν το 1917 οι Βρετανοί (δηλαδή η φυλή Εφραίμ και η φυλή Γαδ) κατέλαβαν την Παλαιστίνη,

31. Οι Λεβί ήταν η φυλή των ιερέων και επομένως δεν έμεναν σε μία μόνο περιοχή, αλλά ήταν διασκορπισμένοι στα εδάφη των υπόλοιπων δώδεκα φυλών.

επομένως ο λαός του Ισραήλ ξαναγύρισε στη γη της προφητείας. Για τους οπαδούς της θεωρίας, οι Εβραίοι θα γίνονταν τώρα αυθορμητώς χριστιανοί, και η προφητεία της Αποκάλυψης που έλεγε ότι έτσι θα ερχόταν η Δευτέρα Παρουσία θα γινόταν πραγματικότητα. Δυστυχώς αποδείχτηκε ότι οι αντιλήψεις των Εβραίων ήταν εντελώς ασύμβατες με το σχέδιο αυτό. Οι ξεροκέφαλοι Εβραίοι, που τότε στο πλαίσιο του σιωνισμού είχαν αρχίσει να μεταναστεύουν στην Παλαιστίνη, όχι μόνο δεν θέλησαν να αλλαξοπιστήσουν, αλλά άρχισαν να κάνουν και αντάρτικο κατά της φυλής Εφραίμ, των Άγγλων. Το λυπηρό αυτό γεγονός ήταν χτύπημα για τον Βρετανικό Ισραηλιτισμό, σε μια εποχή ακριβώς που ο αντισημιτισμός κορυφωνόταν στην ηπειρωτική Ευρώπη. Μέχρι το 1920 οι Βρετανοί Ισραηλίτες είχαν χάσει τον αρχικό τους ζήλο.

Οι Βρετανοί Ισραηλίτες που είχαν μεταναστεύσει στις ΗΠΑ, όντας μακριά από αυτές τις εξελίξεις, δεν απογοητεύτηκαν εξίσου. Γενικά τον 19ο αιώνα οι αποικίες είχαν αρχίσει να εμφανίζουν ένα άγχος ότι οι αυτόχθονες (στην Αυστραλία) ή/και οι σκλάβοι (στις ΗΠΑ), λόγω γεννητικότητας θα υπερακέλιζαν τους λευκούς· ήταν ένα είδος πρώιμης θεωρίας αντικατάστασης. Προφανώς αυτό που ίσχυε ήταν το αντίθετο, οι άποικοι είχαν πολύ μεγαλύτερους τότε ρυθμούς αύξησης, αλλά ο ηθικός πανικός ήταν ήδη τότε ένας αποτελεσματικός τρόπος άσκησης αντιδραστικής πολιτικής.

Όπως κι αν έχει, στις ΗΠΑ του 19ου αιώνα, σε ιδεολογικό επίπεδο βρέθηκαν γρήγορα τα κατάλληλα θρησκευτικά δόγματα για να καλύψουν τέτοιες αντιλήψεις. Η «Χριστιανική Ταυτότητα», το κίνημα που διαδέχτηκε στις ΗΠΑ τον Ισραηλιτισμό, κράτησε όλες τις αποκαλυπτικές προφητείες αλλά ενίσχυσε το ρατσισμό, ιδίως, φυσικά, στις αγροτικές περιοχές του Νότου, όπου διαδόθηκε. Γιατί αν οι Ευρωπαίοι ήταν οι φυλές του Ισραήλ, τότε από πού προέρχονταν όλοι οι μη ευρωπαϊκοί λαοί; Η απάντηση ήταν προφανής: είναι «προαδαμικοί» άνθρωποι, mudmen, λασπάνθρωποι. Ο θεός δηλαδή είχε κάνει κι άλλες προσπάθειες πριν τον Αδάμ, αλλά τα αποτελέσματα ήταν κατώτερα. Οι νέγροι λ.χ. πλάστηκαν πρώτοι, αλλά ως πρωτόλεια προσπάθεια δεν είναι πλήρεις, δεν έχουν ψυχή (είναι δηλαδή σκέτη λάσπη), δεν είναι κανονικοί άνθρωποι αλλά είναι πιο κοντά στα άψυχα ζώα. Τώρα, σύμφωνα με τη Βίβλο, οι φυλές του Ισραήλ έχουν δικαίωμα πάνω στη γη και στα ζώα που την περπατούν, δικαίωμα που έδωσε ο θεός στον Αδάμ. Επομένως οι λευκοί, δηλαδή οι φυλές του Ισραήλ, έχουν δικαίωμα πάνω σε όλους τους κατώτερους ανθρώπους διαφορετικού χρώματος. Μπορούν, ή μάλλον οφείλουν με θεϊκή διαταγή, να έχουν έγχρωμους σκλάβους.

Η Χριστιανική Ταυτότητα επομένως είναι ένα είδος Κου Κλουξ Κλαν σε μορφή εκκλησίας.

Προφανώς αυτά τα μισανθρωπικά παραμύθια βρήκαν ευρύτατη απήχηση στον αμερικανικό Νότο ως δικαιολόγηση της δουλοκτησίας αρχικά και του φυλετικού διαχωρισμού μετά. Τα παραμύθια αυτά ενίσχυαν «επιστήμες» όπως η φρενολογία, μια έγκυρη τότε ακόμα «επιστήμη» που έβγαζε «συμπεράσματα» για το χαρακτήρα του ανθρώπου από τα κρανιακά του χαρακτηριστικά. Αλλά, βέβαια, το βασικό υπόστρωμα είναι θρησκευτικό. Για παράδειγμα, αρκετοί από τους θεωρητικούς του κινήματος ισχυρίζονταν ότι η ήττα των Νοτίων στον εμφύλιο ήταν θεική τιμωρία –σαν τον κατακλυσμό, ας πούμε– που οφειλόταν στο αμάρτημα της επιμειξίας στο οποίο είχαν υποπέσει ουκ ολίγοι γαιοκτήμονες.³² Οι αμαρτωλοί αυτοί με τις πράξεις τους έθεσαν σε κίνδυνο όχι μόνο τη δική τους ψυχή, που θα καεί στην κόλαση, αλλά και αυτούς που είχαν μείνει αγνοί. Επίσης, μια κάπως απρόσμενη συνέπεια αυτής της συλλογιστικής είναι ο βίαιος αντισημιτισμός: Όσοι σήμερα δηλώνουν Εβραίοι είναι, αντίθετα με τους «καθαρούς» λευκούς, προϊόντα επιμειξίας με κατώτερες φυλές, δηλαδή προϊόντα ενός θανάσιμου αμαρτήματος, δηλαδή κατώτεροι και οι ίδιοι.

Πολλές από τις σχετιζόμενες δοξασίες συνδέονται με θεωρίες συνωμοσίας σε μορφή επιστημονικής φαντασίας: Ο Αρμαγεδδών θα προκύψει ύστερα από έναν επουράνιο πόλεμο μεταξύ αγγέλων και προαδαμιαίων οργάνων του σατανά (των μαύρων ή/και των Εβραίων δηλαδή), πόλεμο που οι τελικές του μάχες θα γίνουν στη Γη, αφού στα άλλα πλανητικά συστήματα (π.χ. τον Σείριο, τον Ωρίωνα και μερικά άλλα), οι καλοί λευκοί έχουν ήδη κερδίσει με τη βοήθεια του θεού και των αρχαγγέλων. Αυτός ο θρησκευτικός Πόλεμος των Άστρων, όπως τον τυποποίησαν τα «Νέα Θρησκευτικά Κινήματα» του τέλους του 19ου αιώνα, μαζί με την επιρροή της ριζοσπαστικής δεξιάς που αναδύθηκε την ίδια εποχή, είναι η κοιτίδα πολλών τέτοιων δοξασιών που κυκλοφορούν διεθνώς. Κυκλοφορούν, φτωχά μεταφρασμένες και στη χώρα μας και αφορούν τους ένδοξους και παντοδύναμους ΕΛ³³ και άλλες παρόμοιες κατασκευές. Οι ΕΛ-ληνες οπαδοί τέτοιων ονειροφантаσιών χρησιμοποιούν ελαφρώς αλλαγμένα τα, συνήθως αμερικανικά, πρωτότυπα, αλλάζοντας που και που τα ονόματα των ηρώων του πολέμου

32. Θα δούμε σε επόμενο κεφάλαιο τη θεωρία του Ντε Μεστρ για τη Γαλλική Επανάσταση ως θεική τιμωρία για την ανικανότητα των ευγενών να κρατήσουν το λαό υπό έλεγχο.

33. Makeeff 2018. Rakopoulos 2018.

αυτού με αρχαιοελληνικά ονόματα· έτσι, για παράδειγμα, κατάντησε ο Μεγαλέξαντρος να έχει φυλακίσει τα Νεφιλίμ. Υπάρχει, φαίνεται, όμως μια ορισμένη διχογνωμία στους κόλπους του κινήματος: Οι ειδικοί δεν έχουν ακόμα καταλήξει αν οι Έλληνες καταγόμαστε από το Σείριο, τον Ωρίωνα ή τον Εγγύτατο Κενταύρου.

Οι θεωρητικές διχογνωμίες που αφορούν τις θεωρίες συνωμοσίας όμως δεν περιορίζονται στην αστρική καταγωγή των Ελλήνων και των Νεφιλίμ, αλλά έχουν να κάνουν και με την ίδια τη φύση των θεωριών συνωμοσίας. Στο επόμενο κεφάλαιο θα εξετάσουμε την ιστορία της θεωρητικής συζήτησης του όρου, μια συζήτηση που επίσης δεν έχει ακόμα καταλήξει σε τελικό συμπέρασμα, αν και ίσως αυτό να είναι και για καλό.